

"ההגדות המשבשות הדעות"

והוא מאמר ציווים ויעודים או מבחן ההלכה.

כל העוסק בעיון בספר 'ויואל משה' מבחין שהספר עומד על כמה יסודות ומתוכם ב' יסודות עיקריים שעליהם נכון כל הספר.

האחד, הוא סוגית הג' שבועות המובאת בגמ' כתובות (קיא:), שמכח הבנתו של הרב בגמ' הנ"ל נולדה כל שיטת סאטמר. בסוגיא זו הארכנו טובא במאמרים הקודמים, עיין שם ותראה כי שיטת הרב ע"ה כמעט יחידאה, ומאידך שאר הפוסקים ראשונים ואחרונים כולם שפה אחת ודברים אחדים לא כדבריו.

והיסוד השני שחוזר ונשנה בספריו פעמים רבות וגם בספרי הבאים אחריו וההולכים בשיטתו הוא - שכל פעולה של גאולה – היינו, עליה מן הגלות, הקמת שלטון יהודי, וא"צ לומר בנית בית המקדש היא כפירה גמורה בביאת הגואל. ולקמן אסביר את שיטתו בזה.

והנה ביסוד זה השני רצוני לעסוק במאמר הנוכחי אך בשביל שיובנו הדברים מוכרח אני להקדים הקדמה חשובה שבסופה בין תבין את הקשר הגדול שיש בינה לבין הספר ויואל משה.

ולפני שאתחיל אבקש ממך ידידי הקורא, אע"פ שאשתדל שלא להטריח עליך עכ"ז אל תבהל ממעט אריכות, ואל תתמה מדוע אני מרחיב לכאורה בדברים הפשוטים וידועים לכל. כי מנסיוני, לא כל הפשוט – מובן, ולא כל הידוע – ברור. ובכלל, מכיוון שאחשוב כי הקדמה זו היא אבן פינה לכל המושג של השקפה ודעת תורה לכן אמרתי להציגה לפניך.

הקדמה זו נחלקת לב' חלקים. והחלק הראשון הוא יסוד בענין לימוד ההגדה.

דברי הרמב"ם והראב"ד:

ונתחיל בעיון בסוף דברי הראב"ד בהשגתו על הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ג ז). שם מונה רבינו הרמב"ם את אותם שאין להם חלק לעוה"ב כגון המינים והאפיקורסים¹, ואחת ההגדרות ל'מין' היא החושב שיש לבורא יתברך גוף. וז"ל:

"והאומר שיש שם רבון אחד אלא שהוא גוף ובעל תמונה."

על דברי הרמב"ם האלו השיג הראב"ד וז"ל:

ולמה קרא לזה מין? וכמה גדולים וטובים ממנו² הלכו בזו המחשבה, לפי מה

שראו במקראות ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות:

אומר בקיצור שהראב"ד סבור שאדם ששגג וחשב שיש לבורא גוף ודמות מכיוון שכך נראה מפשטות הפס' וההגדות, אינו נקרא מין אלא טועה ומשובש. ורצוני להתעכב על סוף דברי הראב"ד ולהבין אמרי קדוש, מה כוונתו במה שהגדיר את ההגדות כמשבשות הדעות?

שהרי אם כוונתו שמכיוון שההגדות משבשות הדעות לכן המסקנה היא שאין ללמוד הגדות, – הס מלומר.

וא"ת שהוא התכוון לסוג מסוים של הגדות – היה לו לפרש ולא לסתום.

¹ אגב, טוב יעשו כל אותם כותבי פסקוילים, שלפני שיכתירו את כל מי שלא סובר כמותם בכתר 'מין ואפיקורוס', שילמדו היטב ברמב"ם את ההגדרות המדויקות והנכונות של התוארים החמורים הללו.
² ממנו היינו מאתנו, מעם ישראל. כמ"ש (בר' כו' טז): כִּי עֲצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד (מפרשים).

לכן נראה לומר שכוונת הראב"ד היא שההגדות הנלמדות כפשוטן בלי הקדמות וגדרים, יביאו לשיבוש הדעות. ממש כמו הענין בו עוסק הראב"ד, שאדם הקורא מאמרי חז"ל שלכאורה מגשימים את הבורא, כגון שהקב"ה מניח תפילין (ברכות ו), ותפשו הקב"ה לירבעם בבגדו (סנהד' קב). ועוד, ולומד אותן כפשוטן בלי הקדמות נחוצות, יבוא לפול בטעות ההגשמה.³

כמ"ש הגאון מהר"ץ חיות (כל כתבי מהר"ץ חיות ח"א עמ' שיז):

"ומפני שאין דרך חכמינו ז"ל במדרשות ואגדות ידוע עוד להזמין המעיינים, ונראה בדבריהם בהשקפה ראשונה הרבה זרות וגוזמאות עצומות, וכאן מצא הבעל דין מקום לחלוק וכו' לכן שמתני מבטי פה להראות לפני הקורא הנעים דרכי חז"ל באלו הענינים ולבאר הרבה סייגים וגדרים"⁴

ודע, ככל שאותה האגדה עוסקת בענין עמוק יותר סכנתה גדולה יותר, וכמו שהוצרך רשב"י להשביע את תלמידיו בפתיחת האדרא רבא שהיא יסוד סתרי התורה "ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ושם בסתר" – בסתרו של עולם, שהזהירם ביותר שלא יבאו להגשים הענינים הרוחניים ההם. ואכן, צא ולמד עד כמה רחוק הגיעו אלה שהשתבשו בדברי הזוהר ועל צבאם כת הש"צ שר"י לא תקום פעמיים צרה.

ומכאן נבנה בנין אב לכל מקום שנראה דברי אגדה, ונרצה לחצוב ממנה אורחות חיים והשקפות נכונות נצטרך לעיין בה היטב ולא להסתפק בקריאה שטחית. ואם היא סותרת את אחת מפינות התורה וההלכה נדע נאמנה שאין להבינה כפשוטה.

לכן עלינו לזכור, שהגוזר השקפתו מן ההגדה כפשוטה – סופו שיפול בשוחה עמוקה.

אך הגוזר השקפתו מן ההלכה וההגדה גם יחד ירוץ ולא יכשל, ויקוים בו "אם רצונך להכיר את מי שאמר והיה העולם, למד אגדה" (ספרי עקב).

ומכאן נגיע לחלק השני של ההקדמה והוא ענין ציווים ויעודים.

ציווי ויעוד.

הנה, יש להבדיל בין שני מושגים והם: ציווי ויעוד.

הציווי ענינו פשוט, הוא ידיעת ההלכה והמצוות בהם נצטוינו.

ויעוד ענינו הוא יעודים הבטחות ונבואות שקבלנו מן החכמים ומן הנביאים.

ובמילים אחרות, ציווי הוא מה שמוטל עלינו לעשות, ויעוד הוא מה שה' יעשה או לא.

וכלל גדול הוא שלעולם לא מתבטל הציווי מפני היעוד. שכן אפילו נביא ה' שחלק מתפקידו הוא לבשר את היעודים לעם ישראל אינו יכול לבטל או להוסיף אפילו מצוה קלה (לבד מהוראת שעה וגם זה חוץ מע"ז כידוע).

לדוגמא: כתיב: "ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב" ואמרו חכמים: כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו וכו' (אבות ג' ה). הרי לנו יעוד טוב שגלו לנו קדמונינו למי שישים בה' מבטחו. והנה, אם יבוא אדם ויתבונן באלו המאמרים, ויחליט לשקע את עצמו אך רק בתורה ועבודת ה', ואף יוסיף ויעזר במאמר רבותינו אין התורה מתקיימת אלא במי שנעשה אכזרי על בניו כעורב (עירוב' כב), - ואף שיתכן שיעשה ה' לו נס ופלא, הרי אם לבני ביתו יחסר לחם, ב"ד ימכרו את נכסיו ויכריזו עליו בבית דין שהוא אכזרי יותר מעוף טמא הזן את גוזליו (אבה"ע ס' סט-ע) וכו'. **שהרי הדרשה תדרש אך ההלכה לא זזה ממקומה.**

ועוד דוגמא, אדם הלומד את דברי הרמב"ן בפרשת בחוקותי בעניני רפואה שכותב (ויקרא כז יא): "ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם אחר שהבטיח (שמות כג כה) וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו... וזו היא כוננתם באמרם 'ורפא

³ שו"ר שכן כתב בספר 'דברי ירמיהו' על דברי הראב"ד וז"ל: שמשבשות את הדיעות. לא דיבר חלילה נגד האגדות. אלא כמו שאמרו רז"ל על הטבע שמכשלת העע"ז וכי מפני השוטים יאבד את עולמו וע"ז נאמר צדיקים ילכו בה וכו'.

⁴ ואל תתמה על החפץ שהרי רבותינו בעלי ההגדה פעמים שבאו לסתום ולא דווקא לפרש, כמו שיסד ענין זה הרמח"ל במאמרו על ההגדות אשר נקבע גם בראש המדרש רבה (דפוס וילנא) עיין שם ותרו"ץ.

ירפא' מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות לא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות וכו' " ועפ"י הדברים האלה ירצה להמנע מרפאות וכד' דמו ידרש ממנו וחייב לעסוק ברפאות⁵.

הרי שאין היעוד מוריד מעלינו את נטל הציווי. שבעוד היעוד תלוי ברצון ה' ואין מי יאמר לו מה תפעל, הציווי מוטל עלינו בלי שינוי. ושים כלל זה חותם על לבך.

והנה, במצוות מעשיות של כל יום הדברים די ברורים ובדרך כלל לא מצויה מבוכה זו. אבל בדברים גדולים הקשורים לכל האומה שהם מבוא לגאולה, כגון עליה לארץ וכד' שם לרוב תראה בלבול גדול בין צווי ליעוד. וכשתבונן תראה, שיש וההתעסקות המרובה ביעודים באה על חשבון ההתבוננות מה חובתנו אנו מבחי' הלכתית.

ישאל השואל מה הקשר לספר ויואל משה?

ובכן, בספר ויואל משה ודומיו תמצא לעיתים ערוב תחומין בין ציווי ליעוד וכן תראה שחלק מדבריו מבוססים על דברי אגדה ולענ"ד יש להשיב על דבריו. ואיני מדבר על עצם הג' שבועות שלמעשה דברי אגדה הם (וזו כנראה הסיבה שרוב הפוסקים לא הביאום) אלא כוונתי בעיקר על היסוד הגדול שהזכרנו בפתחה שחוזר בספריו פעמים רבות וגם בספרי הבאים אחריו וההולכים בשיטתו שהוא - שכל פעולה של גאולה שבאה על ידינו - היא כפירה גמורה בביאת הגואל. וז"ל (אות מה):

"האמת הברור הוא דבשאר ענינים אף שהכל הוא בהשגחה מ"מ אמר הכתוב למען יזכרך ה' א-להיך בכל אשר תעשה שצריך שלא לישב בטל מלעשות... משא"כ בעניני הגאולה צריך לידע שאך הקב"ה הוא העושה ואין לנו רשות לעשות מאומה אלא תשובה ומעשים טובים."

ומהם אותם פעולות גאולה שנאסרו עלינו לשיטתו?

א. התקבצות עם ישראל לארץ ישראל בצורה המונית.

שכן כתב (אות יז): "הקיבוץ יחד לעלות הוא נגד כמה קראי שהמלך המשיח יקבץ את ישראל"

ב. הקמת שלטון יהודי.

וז"ל (אות קיט): "ואף אם יהיו כל חברי הממשלה כולם אהובים כולם כרוכים אף כהנאים ואמוראים, מ"מ אם לוקחים הממשלה והחירות מעצמם טרם שהגיע הזמן, הוי לחיקת הקץ שהיא כפירה בתוה"ק ובאמונה"

ג. בניית בית המקדש.

וכך כתב הרב בספרו 'על הגאולה ועל התמורה' (עמ' קמז):

"ומענין בנין בית המקדש, כבר ברכתי בספרי 'זיואל משה' (מאמר א' אותיות נה - סה) שלכל הדיעות אי אפשר שיבנו ביהמ"ק לפני ביאת משיח לדקיננו."

ונפרוט אותם אחת לאחת. את ראיותיו ואת מה שיש להשיב עליהם.

⁵ עיין בשו"ת ציץ אליעזר חלק יז' סימן ב' וחלק ה' קונטרס רמת רחל סימן כ' שבא בזה על כל נעלם ומשם בארה. ואגב, גם הרמב"ן עצמו בספרו **ההלכותי** (תורת האדם שער הסכנה) לא הזכיר לשיטתו זאת, ופשטות דבריו שם היא ככל הפוסקים. ובר מן דין, גם בבית א-להינו החזיקו רופא (רמב"ם הל' כלי המקדש פ"ז יד').

קיבוץ גלויות.

הנה, שיטת הרב היא שאין לעלות לא"י עליוות המוניות, והקיבוץ של ישראל לעלות לא"י אפילו ברשות הגויים אסור הוא ומעכב את הגאולה. והרי לך מה שכתב:

(אות יז): "הקיבוץ יחד לעלות הוא נגד כמה קראי שהמלך המשיח יקבץ את ישראל"

(אות יט): "מבואר מכל הלין שעליית כולם לא"י קודם ביאת משיח, נגד שזענתו של הקב"ה מעכב את הגאולה"

וכ"כ מחזיק הרב בדעה זו עד כדי כך שאת ברכת 'מקבץ נדחי עמו ישראל' הוא מסביר שמדובר על קיבוץ ישראל למדבר העמים' ולא לארץ ישראל⁶ כמו שכתב בהדיא (אות כב) וז"ל:

"וכן אנו אומרים בתפילותינו ושא נס לקבץ גלויותינו. גם סיום הכרכה הוא כסתמא 'מקבץ נדחי עמו ישראל' ולא אמר להיכן?...הקיבוץ הראשון לא יהיה לארץ ישראל אלא למדבר העמים"

ורצוני לדון בדבריו בב' דרכים. האחד עיון במקורותיו. והשני בסתירת הרעיון הכללי שאפשר לסתור הלכה מפורשת על ידי דברי אגדה וכדומה שהוא ענין ציווי ויעוד שהארכנו בו בראש המאמר.

וראשית כל אומר בקצרה שמצות ישיבת א"י מוסכמת היא לרוב ככל הפוסקים, לחלקם מדאורייתא ולחלקם מדרבנן, ואף שרבות יש להאריך בדבר ולבסס אמירתי זו⁷ מ"מ אצטט בקיצור את דברי החזו"א ונניח את דבריו כיסוד מוסד וז"ל (אגרות קעה):

"מצות ארץ ישראל הוכרעה ע"י הרמב"ם הרמב"ן ושאר פוסקים"

והנה לאור זאת יש להבין ולהשכיל, איך ממצוה חשובה כזאת ששקולה כנגד כל המצוות שבתורה (ספרי פ' ראה) זו הגענו למצב שאם נקיימה כולנו נחשב כעוברי עבירה וככופרים בגאולה?

ובכן שיטת הרב בענין זה היא שאם עולים עליה המונית לא"י עוברים בכך על ב' איסורים חמורים:

א. עבירה על השבועה 'שלא יעלו בחומה'.

ב. כפירה היא בבוא הגואל, שרק הוא יכול לקבצנו. ואין לנו להתקבץ מעצמנו.

בנוגע לטיעון של עבירה על השבועה כבר הארכנו רבות במאמרים הקודמים ועלה בידינו מעבר לכל ספק שכוונת שבועה זו היא שאין לעלות מן הגלות מתוך מרד ומלחמה בלבד. אך אם אין המלכות אוסרת את היציאה מארצה לא נגע דבר זה בשבועה זו. ושיטת האדמו"ר שאוסר זאת שיטת יחיד היא. עיין שם באריכות ולך תעלה ארוכה.

והטיעון השני שרק משיח יכול לקבצנו יש להבין מנין לנו זה. ובכן הבה נעיין בלשונו וננתח דבריו. וז"ל (מאמר ב אות קלא):

"האומרים שכל ישראל יסעו לא"י בזמן הגלות טרם ביאת המשיח זהו דברי מינות ואפיקורסות ר"ל, שכופרים בגזירת הגלות שכמה קראי וככל דברי חז"ל.

כאן מכוון הרב בין השאר לכנסיה הגדולה של אגודת ישראל ששם יצאה קריאה לכל היהודים מכל התפוצות לעלות. כמו שכתב כן במפורש במאמר ב' אות קמ.

והכ' אומר ושבת עד ה' א-להיך שזה קאי על התקובה שיהיה בזמן המשיח כמ"ס הרמב"ם, ואחריו כתיב ושב וקבץ וכו' כי הקב"ה הפיץ את ישראל מכל העמים עד אחר התקובה

⁶ נראה שבה הוא רוצה לתרץ קושיא גדולה על מהלכו, שהרי בגמ' (מגילה יז) איתא שיש לסדר ברכות התפילה משמעות והם מורות על תהליך הגאולה, והרי אנו רואים שקיבוץ גלויות (ברכה י') קודם לצמח דוד שהוא משיח (ברכה טו'), לכן מוכח שקיבוץ גלויות קודם לביאת משיח, לכן אם נעמיד שברכת מקבץ נדחי עמו ישראל אינה לארץ ישראל אתי שפיר לשיטתו.

⁷ ויש להעיר לכאורה שלפי פרושו אנו מבקשים בכל לב מה' יתברך שיביאנו למדבר העמים שהיא נבואת פורענות כמבואר ביחזקאל כ', והרי נבואת פורענות עבידא דבטלא והיה ראוי להתפלל לביטולה ולא לקיומה. ועוד, פרוש זה יתכן לגרסת סידורי אשכנז שלא גרסין מילת 'לארצנו'. אבל לפי גרסת עדות המזרח שגרסין 'לארצנו' לא יכון פרוש זה.

⁸ א"ה ארחיב ב"נ בסוגיא זו לכשנעסוק במאמר השני של הספר 'יואל משה' הוא מאמר ישוב א"י.

סיהיה בזמן ביאת משיח. ואך מלך המשיח יעשה קיבוץ גלויות הוא ולא אחר..חלילה לנו לעקור האמונה זו מן הלב, שהקב"ה עם אברהם אבינו זיכרו הגלויות למוצת ישראל ולמוצת העולם עד עת קץ.

הנה, ב' ענינים יש כאן בדברי הרב.

האחד, הוא מגדיר שאחד מתפקידי מלך המשיח הוא לקבץ הגלויות. ואין קיבוץ אלא על ידו.

השני, הרב מבין שמכיון שמלך המשיח עתיד לקבץ נדחי ישראל, ממילא אם ננסה לעשות זאת בעצמנו הרינו כופרים בביאתו. ולקביעתו זו השנית אתייחס לקמן (עמ') בענין שלטון יהודי ודוק מיניה ואוקי באתרין.

ורצוני להעיר על ב' הענינים, וזה יצא ראשונה על מה שסתם כאן שקיבוץ גלויות יעשה על ידי משיח.

לענ"ד דבר זה לא ברור כלל ולכל הפחות במחלוקת שנוי.

שהרי העולה מעיון בדברי נביאנו הוא שקיבוץ גלויות הוא קודם לביאת משיח ואף קודם למלחמת גוג ומגוג. וכמו שכתב המלבי"ם וז"ל:

.. "ויש לי כמה ראיות מפשוטי הכתובים כפי פרושי, כי הגאולה תעמח לאט לאט, כשחר נכון מוצאו עד נכון היום. ושחזילה יתישבו אנשים מבני ישראל בארץ ישראל ברשיון מלכי הארץ החסידים והישרים ויהיה **ישוב ארץ ישראל לפני ביאת משיח**" (מתוך מכתב לרב קאלישר. נדפס בשיבת ציון ח"ב).

ואציג דוגמא אחת והיא נבואת יחזקאל על מלחמת גוג ומגוג ועיין היטב בפס' זה, קרא בגרון אל תחשוך (יחזקאל לח):

מִיָּמַי רַבִּים תִּפְקֹד בְּאַחֲרֵי הַשָּׁנִים תָּבוֹא אֶל אֶרֶץ מְשׁוֹבְבֵת מִחֶרֶב מִקְבַּצַת מַעֲמִים רַבִּים עַל הָרִי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְחֶרֶבָה תָּמִיד וְהָיָא מַעֲמִים הוֹצֵאָה וַיֵּשְׁבוּ לְבִטָּח כָּלֵם:

הרי שלך לפניך, שהפס' אומר במפורש שגוג יבוא אל ארצנו מתי שהיא כבר **מקובצת מעמים רבים**.

וכן מה שכתב הרב לעיל ובמקומות אחרים שהסדר הוא תשובת עם ישראל, ביאת משיח, וקיבוץ גלויות, לכאורה מתנגד לפשט הפס' ביחזקאל, קרא נא איתי (יחזק' לו):

(כב) לָכֵן אָמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר אֲ-דְנִי ה' לֹא לְמַעַנְכֶם אָנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם לְשֵׁם קְדֹשִׁי אֲשֶׁר חָלַלְתֶּם בְּגוֹיִם אֲשֶׁר בָּאתֶם שָׁם: (כד) וְלִקְחָתִי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הָאָרְצוֹת וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֲדַמְתְּכֶם: (לב) לֹא לְמַעַנְכֶם אָנִי עֹשֶׂה נְאֻם אֲ-דְנִי ה' יוֹדַע לְכֶם בּוֹשׁוּ וְהִכְלֵמוּ מִדְּרִכֵּיכֶם בֵּית יִשְׂרָאֵל:

הרי לנו מפס' אלו שיתקבצו ישראל אל ארצם לא מכח תשובתם ומעלתם, אלא יקבצנו ה' למען שמו הגדול המחולל בגוים אע"פ שאיננו ראוים.

וכן הגמ' במגילה יז. שמסדרת את ברכת צמח דוד אחרי מקבץ נדחי ישראל מוכח מסדר זה שקיבוץ גלויות קודם למלך המשיח.

וכמו שדייק הרב יפה תאר מן המדרש (ויק"ר צו פ"ט) וז"ל: "מסדר המדרש נראה כי קיבוץ גלויות ומלחמת גוג יהיו לפני בוא מלך המשיח". וכן כתבו עוד רבים וטובים.

וגם אם תרצה להעמיד שיש מחלוקת בדבר, כמו שאכן נראה מקצת מקומות, הכי תאמר שמי שס"ל כאותם שאומרים שקיבוץ גלויות קודם לביאת משיח כופרים בביאת הגואל? אתמהא!

אגב, במאמר המוסגר מוכרח אני להאיר נק' אחת והיא שאין לתמוה איך דברי הנביאים נראים סותרים קצתם את קצתם כמו בענין זה שאנו עוסקים בו, מכיון שבסוגיות הגאולה תמצא שדברי הנביאים הולכים על ב' **מישורים** שלעיתים יכולים להראות כסותרים. שהוא הענין של זכו או לא זכו כמו שתירצה כך הגמ' (סנהד' צח.), והארכנו בזה במאמרים קודמים כי באמת אין כאן סתירה אלא בנין. ונשוב לענין.

והנה, ישנן כמה שאלות ברמת המעשה, היום שרוב ישראל על אדמתם מה יש לעשות לשיטתו? האם עלינו להתפזר ולחכות שרק משיח יקבצנו?

אם תאמר שלא, היאך מותר לנו להמשיך בקיבוצנו ולהכחיש את הבטחת התורה (לשיטתו) שרק משיח יקבצנו?

ואם תאמר שאין כאן הכחשה שהרי גם אם יעלו כולם אין זה קיבוץ הגלויות המיועד שהרי עדיין עשרת השבטים לא עלו, א"כ על מה יצא קצפו הרי אין זה קיבוץ גלויות המובטח וממילא אין כאן כפירה בגאולה?

ואם נאמר שאה"נ לפי קביעתו זו עלינו לשוב ולהתפזר, זו קשה מכולם, שהרי הלכה פסוקה היא שאין יוצאים את הארץ אלא לג' דברים, והכל מעלין לא"י ועוד ועוד כמו שהארכנו בעבר, לכן לא ברור לי מה יאמר הרב בזמנו.

ויתכן שיקום חכם ממני ויענה לשאלות אלו בטוב טעם, אך עם כל זאת לענ"ד דבריו מוקשים מעוד זוית והיא הענין העיקרי שבו פתחנו את כל המאמר שהוא ענין ציווי ויעוד. והוא, שגם היעוד הגדול ביותר כפוף הוא להלכה ויתפרש אך ורק על פיה.

שהרי מה פירוש קיבוץ גלויות?

פרושו של דבר הוא שיהודים המפוזרים במקומות שונים עזבו את ארץ גלותם ובאו לשכון כבוד בארצנו.

מכח מה?

מכח ציווי והבנה שכך אמר רחמנא ע"ד שכתב החזון איש (שביעית סימן כד):

"אלא הדבר מוכרע מסברא שדין זה (של מכירת קרקע לגוי) בכלל הרצון שתחיה הארץ מיושבת מישראל ולא יחנו בארץ עמי. וארץ ישראל היא גם בגלותנו והרי אנו חייבים בישובה ולדור בה גם בגלותנו וכמו שהאריך הר"מ פ"ה מה' מלכים".

ובכן, אם אותם העולים יעלו בצורה מאורגנת והמונית הרב אוהז שהוא איסור של העברה על השבועה. אבל עלית יחידים⁹ מותרת ולא נאסרה. (כמו שכתב הרב בחלק ב' אות קלג).

ולאחר מה שלמדנו – שמצות ישיבת א"י מוסכמת מרוב הפוסקים – עלינו להבין כי משמעות דבריו היא שאם יחיד יעלה - יקיים מצוה, אבל אם יעלו מאה, עבירה חמורה היא בידם.

ופשוט שחידוש הלכתי כזה צריך ראיה גדולה, שהרי היכן מצינו בש"ס ובראשונים לחלק בין רב למעט?

והנה, מהלכו ההלכתי של הרב בענין זה הוא כדלהלן:

א. האיסור בש"ס לדעתו טמון בדברי הגמ' בכתובות (קיא.) 'שלא יעלו בחומה', שלפי פרושו הושבענו שלא לעלות בהמון רב אפילו ברשות האומות.

ב. לאחר שביסס את איסורו זה חיפש לו סמוכות מדברי הראשונים והאחרונים.

ובכן, לגבי הסוגיא בכתובות הארכנו במאמרים הקודמים ושם הוכחנו שדעת הרב בבאור דברי הגמ' כמעט שיטת יחיד היא ואין עוד מלבדו. ולעומתו ראשונים ואחרונים עונים ואומרים שפי' השבועה שלא יעלו בחומה הוא שלא יעלו ביחד ביד חזקה ומתוך מרד ומלחמה. אך אם העליה מותרת ליכא שבועה כלל. ודע, שדי בסוגיא זו בלבד לדחות את כל שיטת הרב כי מבואר למעיין שכל שיטתו מבוססת על באורו זה בגמ' ובנפול היסוד יפול הבנין.

וגם הסימוכין שעשה לדבריו השבנו עליהם שם אך כאן ראיתי להתייחס לעוד כמה מקורות שהביא הרב לבסס את שיטתו - שעלית ציבור אסורה – הראשון הוא רבינו הרמב"ן (בסה"מ בשכחת העשין) שהאריך בחיוב ישיבת ארץ ישראל ובתוך דבריו כתב בזה הלשון:

"א"כ היא מצות עשה לדורות, מתחייב כל אחד ממנו ואפילו בזמן גלות"

הנה הרב (מאמר ב אות ב') כתב על דברי הרמב"ן הללו בהאי לישנא:

"הכוונה פשוטה כמה שקייק ככאן לומר: 'מתחייב כל אחד' ולא כתב סתם 'שנלכווינו' כמ"ס בטעם הראשון. לכיון לכאן מיידי בזמן הגלות, שאז בוודאי שא"א שיעלו כולם או יכבשו

⁹ יש לעיין לשיטתו מהם יחידים? אם משפחה שלמה רוצה לעלות האם דינה כחידים? ואם משפחה זו כוללת מאות אנשים האם תקרא עליה המונית ותאסר עליהם?

ח"ו שהרי יש על זה שבועה חמורה שלא יעלו בחומה... ע"כ דייק לומר על זמן הגלות
'מתחייב כל אחד' שהחוב הוא רק על יחידים לא ח"ו בחומה."

פרוש: הרב מסביר שכוונת הרמב"ן במילים 'מתחייב כל אחד' למעט את החיוב בזמן הגלות, שאינו חל על ציבור אלא על יחידים.

לענ"ד הבנה זו משונה היא מאד שהרי כל המעיין היטב בלשון הרמב"ן שכתב "יתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות" עיניו יחזו בבירור שכוונתו היא - שיתחייב כל יחיד מאתנו, ולא רק בזמן שישאל על אדמתם, אלא **אפילו** בזמן גלות. שהרי לפי באורו של הרב מאי 'אפילו', שהרי כך היה צריך לכתוב - "ובזמן גלות יתחייב כל יחיד", וזה פשוט וברור. ובכלל כל הקורא לשון הרמב"ן מתחילתו לסופו וכן את לשונו בפירוש התורה רואה שהיא מצוה לכל ישראל ללא חילוק.

ומה שכתב "יתחייב כל יחיד ממנו" בא להעצים ענין המצוה, ולא לומר שהיא מצוה הנוהגת ביחיד בלבד ולא על ציבור. ועל דרך שכתב החזון-איש (שביעית סי' כד ס"ק א) וז"ל:

"שני לאוין יש בתורה בנתינת מקום לעכו"ם בארץ, לא ישבו בארץ פן יחטיאו אותך, ולא תחנם... ודין איסור ישיבה הוא שנתחייבו לגרשו מארצנו והוא חיוב על כל אחד ואחד מ ישראל."

וב' המקורות הנוספים הם דברי הרשב"ש (ש"ת הרשב"ש סי' ב') והריב"ש (ש"ת הריב"ש סי' קא').

הנה, לפני שנביא את דבריהם נקדים ונסביר על איזה רקע הביאם הרב. ובכן, שיטת הרב כמו שהזכרנו פעמים אין מספר, שפרוש השבועה הראשונה 'שלא יעלו בחומה' הוא שאסור לעם ישראל לעלות בצורה המונית מן הגולה עד שיבוא משיח. ואין היתר לעלות לארץ ישראל אלא ליחידים. וכמו שכבר כתבנו בארוכה שיטתו היא שיטת יחיד בהבנת דברי הגמ' כי כל מי שכתב בסוגיא זו ביאר שכוונת השבועה היא שאין לעלות מן הגולה ללא רשות המלכות ובמרד. אך עליה ברשות אפילו היא עליה המונית ליכא איסורא כלל.

עם כל זה כדי לבסס את שיטתו הביא בין השאר את דברי הריב"ש והרשב"ש שלכאורה מדבריהם נראה שאוסרים עלית רבים. ודעת הרב בהבנת דבריהם היא, שמכיוון שהושבענו שלא לעלות מן הגלות אפילו ברשות הגוים (כ"ז לשיטת הרב בלבד), מצוה זו של ישוב ארץ ישראל בזמנה"ז אינה חלה על המרובים אלא על יחידים בלבד.

ובעוד שלדעתי המעיין בדבריהם יראה שאין כן דעתם. אלא לדעתם יש איסור שבועה לעלות מן הגולה בלא רשות המלכות כמו שכתבו כל המפרשים בבאור הגמ' 'שלא יעלו בחומה'. ואם יש רשות, אפשר לקיים את המצוה.

והנני מעתיק לך לשונם מילה במילה ואפרש דבריהם ואתה המעיין תבחר ותקרב את הפרוש הנאות בעיניך. וז"ל הריב"ש:

"אין ספק שהעליה לארץ ישראל מצוה היא ורז"ל אמרו (כתובות קי): שהדר בחו"ל וכו' וכן אמרו שם כל המהלך ד"א בא"י מובטח לו שהוא בן העוה"ב. ומה שהיה הנביא אומר לבני הגלות בנו בתים וכו'¹⁰ זה היה מפני הגלות שנגזר עליהם, ומי שהגלם לא היה מניחם לשוב¹¹ עד שעלו ברשות כורש¹². וגם עתה אחת מג' השבועות שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יעלו בחומה."¹³

ראה מה כתוב כאן, הריב"ש אומר בהדיא שאין ספק שיש מצוה, ומגדיר את הבעיה בלחזור צבור גדול לא"י בכך שאין רשות מאת המלכיות כמון שכתב: "כי מי שהגלם לא היה מניחם לשוב" וחוזר ואומר "עד שעלו ברשות כורש" הרי דבריו יותר מברורים, שהאיסור לעלות הוא מפני שהוא לא ברשות, אבל שהעליה ברשות הרי הריב"ש לא מחלק בין רב למעט.

¹⁰ הוקשה לו, אם כך היא מעלתה של א"י וישיבתה, מדוע היה ירמיה הנביא אומר לבני גולת בבל לבנות שם בתים ולהשתקע שם?

¹¹ נבוכדנאצר שהגלם לא הרשם לשוב לא"י שהרי זה עתה הגלם.

¹² שאז היתה רשות מן המלכות.

¹³ היינו ביד חזקה כמו שכתבו רש"י ושאר המפרשים.

ועתה התבונן נא בלשון הרשב"ש:

"אין ספק שהדירה בא"י היא מצוה גדולה בכל זמן בין בפני הבית בין שלא בפני הבית...אמנם מצוה זו אינה מצוה כוללת לכל ישראל בגלות החל הזה, אבל היא נמנעת כלל. כשז"ל בגמרא כתובות פרק האחרון שהיא מכלל שבועות שהשביע הקדוש ב"ה את ישראל לא ימהרו את הקץ ושלא יעלו בחומה, וצא וראה בני אפרים מה קרה להם שמהרו את הקץ".

בחון נא היטב את לשונו שכתב "אבל היא נמנעת כלל" שים לב שלא אמר שאינה חלה, אלא נמנעת. ומדוע? כי הושבענו "שלא למהר את הקץ ולעלות בחומה" ופירושה בארנו באריכות שענינם שאסור לעלות ביחד בלא רשות הגוים. וסוף דבריו מוכיחים שמביא ראייה מבני אפרים שיצאו בלא רשות. ואין לך בדין זה אלא חידושו.

היוצא מכאן הוא, שגם הריב"ש וגם הרשב"ש סוברים שאין לחלק בין רב למעט בעליה לא"י. ומה שנראה מדבריהם שברבים אין לעלות, לא מפני שבזמן הגלות אין נוהגת מצוה זו בציבור, אלא מפני איסורא אחרנא דרביע עליה הוא איסור המרידה במלכות. מפני שאחזו שבזמניהם עליה המונית הוי עליה בחומה מכיון שלא ניתנה רשות מן המלכויות. אבל היכא שאין למניעה זו מקום כגון שיש היתר לעלות, לא דברו כלל.

ובקיצור, בעוד שהוא מפקיע את החיוב מאתנו אפילו ברשות הרי הם מתירים ברשות.

וראה בעיני שכלך ההבדל הגדול בין דברי הרב לדבריהם, שהרי המתבונן בלשוונותם יראה שתלו את אי יכולתינו לעלות לא"י בציבור בשבועה ואין זה שונה מדברי הרמב"ם שאע"פ שלא העלה את ענין הג' שבועות ב"יד החזקה" אפילו ברמז, עכ"ז באגרתו לבני תימן הזהירים לבל יעשו דבר נגד המלכות ונעזר בדברי הגמ' הנ"ל.

ובכלל כשתבונן תראה שסוגיא זו ממש מקבילה לענין של "אין יד ישראל תקיפה". שטיעון זה יכול להביאנו אפילו לשב ואל תעשה במצוות חיוביות כמו האיסור של "לא ישבו בארצך" שנאסר עלינו להושיב גוים בארצנו גם בזמן הזה. אך אם אין ידינו תקיפה אין עלינו חיוב לגרשם.

יוצא שאין הם מפקיעים מצוות עליה וישוב הארץ מן הציבור עד ביאת משיח, אלא מתנים אותה שתהיה ברשות. וענין זה שונה בתכלית ממה שמסביר הרב בדבריהם. שאין עליה המונית עד בא משיח.

ואגב, יש להזכיר כי הריב"ש והרשב"ש הם הראשונים היחידים למיטב ידיעתי שמתחייבים לאיסור זה בדין הלכתי, מה שלא תמצא בגאונים בר"ף ברמב"ם ברמב"ן ברשב"א במהר"ם ברא"ש בטור ובשו"ע. ולא בכדי וכמו שכבר כתבנו בעבר.

ונקודה לסיים. ידוע הדבר ומפורסם הענין בתלמוד במקומות רבים, שרבותינו קבעו הלכות רבות מצד ישוב ארץ ישראל. וזרזו מאד על העליה ולא חילקו בין רב למעט ולא אאריך במראי מקומות שכבר כתבנו בזה מאמר בפ"ע, אך אנקוט דוגמא אחת שכתבתי שם:

"ואתה פה עמוד עמדי וצייר בדעתך תלמיד חכם הדור במראהו ופניו מאירות, אשר לו עבד כנעני שפל ונבזה, החשוד על הגזל ועל פריצות¹⁴, עבד זה - עם כל "מעלותיו" - יכול לכפות את רבו נשוא הפנים לעלות לא"י, שזוהי לשון הרמב"ם:

"עבד שְׁאֵמַר לְעֹלֹת לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כּוֹפֵין אֶת רְבוֹ לְעֹלֹת עִמּוֹ אוֹ יִמְכֹר אוֹתוֹ לְמִי שְׁיַעֲלֶהוּ לְשֵׁם. רָצָה הָאֲדוֹן לְצַאת לְחוּצָה לְאֶרֶץ אֵינוֹ יְכוּל לְחוּצֵיא אֶת עַבְדּוֹ עַד שְׁיִרְצֶה. וְדִין זֶה בְּכָל זְמַן אֶפְלוּ בְּזִמְנֵי הַזֶּה שֶׁהָאֶרֶץ בְּיַד עַבְדֵי"ס. (הל' עבדים פ"ח ה"ט).

ויותר מהמה בני, אם אותו העבד הנז' ברח מחו"ל לארץ ישראל, אין מחזירין אותו לעבדות ונקרא גר צדק והוסיף לו הכתוב אזהרה אחרת למי שמאנה אותו (שם הל' י-יא). ודין זה מופלא מאד, ולומד רבינו הרדב"ז (ה"ה סי' אלף ת) דבר גדול מדין זה וזו לשונו: "משום גדולת וקדושת ארץ ישראל עשה אותה הכתוב כעיר מקלט לענין זה כדי שכל העולם יתאוו לשבת בה וישתוקקו אליה ויכספו לישב בצילה". עכ"ל. ואתה דע לך.

תם ולא נשלם מה שרצינו להעיר בענין זה, ובמאמר הבא א"ה ניתנה ראש לדון האם שלטון יהודי לפני ביאת משיח אסור הוא או לא.

¹⁴ אין עושיין חבורת נשים ועבדים וקטנים. עבדים ונשים משום עבירה ועבדים וקטנים משום פריצותא ופרש"י משכב זכור. (פסחים צא).

שלטון יהודי.

כתב הרב (ז):

"עצם הרעיון של לקיחת ממשלה לישראל בעצמם לפני ביאת המשיח מינות וכפירה בדרכי ה' יתברך, כי רק הוא ית"ש המשעבד והגואל"

ועוד כתב (אות עז) וז"ל:

"ואף אם יהיו כל חברי הממשלה כולם אהובים כולם כרוכים אף כתנאים ואמוראים, מ"מ אם לוקחים הממשלה והחירות מעצמם טרם שהגיע הזמן, הוי דחיקת הקץ שהיא כפירה ב"תורה" וצאמונה"

הנה גם כאן מעמיד לנו הרב כיסוד מוסד את ההנחה שכל התארגנות של יהודים בצורה שלטונית, הוי כפירה בתורה ודחיקת הקץ.

ובכן, בשביל להעמיד דבר זה על בוריו, נצטרך להבין מהו שלטון, ומדוע נאסר לנו להעמיד שלטון יהודי כל זמן הגלות לשיטת הרב.

ונתחיל בהגדרת המושג 'שלטון'. ואין כמו משל פשוט כדי להסביר דבר מורכב, וזה החלי:

בואו ונניח שקבוצת אנשים גדולה, כאלף משפחות, הגיעה לחבל ארץ שבו לא שולט איש והתישבה שם.

והנה, לאחר כמה לילות החלו התושבים לשים לב שנגנבו כמה ראשי צאן. חקירה קצרה העלתה שהגנבים באו מן הכפר שנמצא לא רחוק ממקום מושבם. והנה אף שניסו אנשי מושבה זו לדבר עם ראשי הכפר ההוא שלא ישנו מקרים כגון אלו בעתיד, הדבר לא עזר, הגנבות המשיכו ואף אנשי הכפר הנ"ל החלו להתנהג באלימות ולקרוא תיגר על אנשי המושבה.

במקביל, ברבות הימים החלו אנשי המושבה לחוש כי מלבד האויבים מבחוץ גם בתוך המושבה לפעמים נתגלעו ויכוחים ונעשו עוולות, ונוצר מצב מסוכן שמי שיותר חזק – הוא הגובר.

ועוד בעיה חמורה החלה נוקשת על דלתות אנשי המושבה והיא הלכלוך הרב שהצטבר עם הזמן והחל מעיק על חייהם. לא רק בריח נורא אלא גם במחלות שהחלו מתרגשות על התושבים.

כל אלו הצרות מלבד שלל נושאים אחרים כגון מי ילמד את הילדים, ומי ישכלל את מקורות המים ועוד ועוד הובילו בסופו של דבר לאסיפה כללית שבה הגיעו כולם להבנה שבלי חלוקת תפקידים ברורה המקום לא יוכל להתקיים יותר במתכונתו הנוכחית.

לכן הוחלט שקבוצת אנשים יהיו ממונים על השמירה כנגד אנשי הכפר העוין. וכן קבוצת אנשים אחרת יהיו ממונים על בטחון אנשי המושבה פנימה, שלא יתגבר החזק על החלש והעשיר על העני וכל מי שנעשתה לו עולה יהיה לו מענה. וקבוצה אחרת יהיו אחראים על הנקיון ואחרים על הרפואה ועל חינוך הילדים וכן ע"ז הדרך בכל עניני החיים.

אך כאן נתקלו בבעיה קשה, והיא – לא כולם היו מרוצים בתפקידם, ואנשים החלו להתמרד נגד המוסכמות האלו, שהרי איך מי שהיה עד כה חברי כערכי, מעתה יוכל להיות שוטר ומושל עלי? וחזרה אש המחלוקת שוב לבעור.

התכנסו שוב כל התושבים והגיעו הפעם להבנה ברורה שאם הם רוצים שחלוקת התפקידים, וממילא החיים התקינים ימשכו, צריך לתת תוקף כח ומורא לאותם בעלי תפקידים ולהעניש את החורג מאותם כללים. ובמילים אחרות, כדי שיוכלו חייהם להתנהל כשורה – הם הקימו שלטון. ואכן כך עשו ומאז חזרו השקט והשלום לשרור באותה אותה מושבה.

ודע, שאם אנשי המושבה הזו היו יהודים, והיו מבססים את חוקיהם על ההלכה היו נקראים שלטון יהודי. ואם היה להם שטח משלהם עם גבולות מוגדרים היו נקראים 'מדינה'.

עד כאן הגדרה פשוטה של המושג 'שלטון', וההכרחים להקמתו.

ומעתה אמור לי אתה, קבוצת יהודים שרוצים ליצור מערכת חיים נורמלית ומתפקדת היכן מצינו שאסור להם לעשות כן?

שהרי ברור מעבר לכל ספק שהמושג של שלטון והיררכיה הוא דבר נצרך לקיום כל מערכת, מביתו של אדם עובר דרך הישיבה בה הוא לומד והעבודה בה הוא עובד. ולולא כך הכל הופך במקרה הטוב לקידרא דבי שותפי הקופאת על שמריה, ובמקרה הרע לארץ רפאים שרבו עריציה, שהרי כל דאלים גבר.

ובכן, הרב לומד שיש איסור בדבר זה מב' מקומות.

האחד, מצד השבועה 'שלא ידחקו את הקץ' כמבואר בדבריו באריכות (אות עז), לכן אמרתי אני בליבי להתבונן בגדרי שבועה זו ואשתדל לקצר:

ראשית יש לך לידע שב' גרסאות יש כאן. אית דגרסי שלא ידחקו את הקץ. ואית דגרסי שלא ידחקו את הקץ. והרי ביאורים:

רש"י פירש, שלא ירחקו את הקץ **בעונם**.

ואילו המהרש"א מסביר, שלא ירחקו את הקץ היינו **שלא יהיה נראה בעיניהם רחוק**.

והגרסא הב' היא "שלא ידחקו את הקץ"

ופירש רש"י, ע"י תפילות ותחנונים. וכן פירש המהר"ל בנצח ישראל, וכן נראה מדברי הרמב"ן בספרו האמונה והבטחון.

ובש"ת משנה הלכות (חלק יא' סי' א) מסביר שהוא ע"י השבעות ושמות הקודש. וכן מפרש החת"ס (חלק ו' ליקוטים סימן פו'). ונראה מדבריהם שמסבירים כן בכוונת רש"י.

מכל מקום הרי חזינן שלכל הבאורים הללו שבועה זו לא נגעה ולא פגעה בנדוננו או - היינו שלטון יהודי - א"כ משבועה זו לכאורה אין להביא סיוע לדברי הרב.

ואמנם מצינו לכאורה עוד במדרשים ובראשונים לשון של 'מיהרו את הקץ' 'ודחקו את הקץ' על הנאמר על בני אפרים שיצאו ממצרים לפני הזמן וארע להם מה שארע. כמ"ש הרשב"ש (ש"ת רשב"ש סימן ב) וז"ל: "צא וראה בני אפרים מה קרה להם שמהרו את הקץ". ולפי זה מצינו עוד גדר של דחיקת הקץ.

אך ראה אבי גם ראה, שגדר זה הוא מה שטעננו וכתבנו לכל אורך מאמרנו הקודמים, ר"ל שהשבועה שהושבענו באה לאסור עלינו יציאה מרשות הגוים נגד רצונם, וכן לאסור עלינו למרוד בגוים בעוד אנו יושבים תחתם, כמו שהיה בבני אפרים שיצאו לפני הזמן נגד רצון מצרים. אך כשהגוים מתירים לנו לצאת מרשותם וכ"ש מכירים בשלטוננו **מעולם לא נאסר**.

אלא מה שברור הוא, שהמניעה היחידה המוזכרת לגבי שלטון יהודי היא שאין להקים **שלטון עצמאי תחת שלטון קיים** שדבר זה נקרא מרידה במלכות ועליה הושבענו שלא נמרוד על המלכות כמו שהארכנו במאמרים הקודמים.

ואם כן לפי זה אין מניעה בזמננו לקיים שלטון יהודי שהרי כאן בא"י תהילות לא-ל עליון לא כייפין לשום אומה ומעמדנו שווה בין שווים שזהו ענין מדינה ריבונית¹⁵.

¹⁵ ובכן, מדינת ישראל - עם כל ביקורתנו על השילטון שחצב לעצמו בורות נשברים - מוגדר בעולם כ"מדינה ריבונית". היינו עצמאית אינה תלויה או כפופה למדינות או למעצמות. במילים אחרות אין עלינו כל חיוב לשמוע לאף מעצמה

ובר מן דין לא הבינותי, היום, שמוסכם על רוב ככל העמים שישראל היא מדינה רבונית כאמור, אז איך למעשה אנו צריכים להתנהג לפי דברי הרב? האם עלינו לפרק את השלטון היהודי ולתת למדינות האסלמיות לשלוט כאן? או שמא עלינו להיפך למדינה החמישים ואחת של ארצות הברית ולמסור את א"י לריבונותם כי העיקר הגדול אשר ממנו אין לזוז הוא שאין עלינו לנהל את עצמנו כשלטון עצמאי, אלא אנו זקוקים לגוי של שבת שינהלנו ויציל אותנו מכפירה?

לומר דבר זה קשה מאד בין מצד הסברא ובין מצד ההלכה.

והסיבה השניה לאסור שלטון יהודי, העולה מדברי הרב בכמה מקומות היא סברתו שעצם ההתעסקות ביעודים שהם ענינו של משיח, כגון קיבוץ גלויות, ובנין בית המקדש, והחזרת המלוכות לישראל, היא איסור חמור, שהרי הנסיון לעשות זאת בעצמנו נחשבת כפירה בביאת הגואל. והזכר ענין זה למעלה וראוי לבארו.

ובכן, חייב אני לומר שלא מובנת לי כלל טענה זאת - שמי שיגשים את אחד מיעודיו של מלך המשיח הוא כופר בביאתו - שהרי הרמב"ם, אע"פ שכתב שמישיח יבנה בית המקדש עכ"ז כתב בהקדמתו למסכת מדות שענין מסכת זו היא כדי שנדע **היאך לבנותו**, מפורש יוצא שלא ראה בזה סתירה, אם כן אין זה כפירה ואף לא פחיתות לחשוב כן. וסברא פשוטה היא שאם מצוה היא לעלות לא"י לדוגמא אין ביאת משיח או עיכוב מעלה או מוריד כלל מחיובנו במצות, כמ"ש הרמב"ם בעצמו באגרת השמד וז"ל:

"וחיוב המצוות אינו תלוי בביאת המשיח, אלא אנחנו מחוייבים להתעסק בתורה ובמצוות, ונשתדל להשלים עשיתן, ואחר שנעשה מה שאנחנו מחוייבים, אם יזכה ה' לנו או לבני בנינו לראות המשיח - הרי זה טוב יותר, ואם לא - לא הפסדנו כלום, אלא הרוחנו בעשיתנו מה שאנחנו מחוייבים."

והוא היסוד שהעמדנו בראשית מאמרנו, שאין לערב בין היעודים שנתבשרנו עליהם לבין הציונים המוטלים עלינו, וראיתי שכבר העיר על כך בקונטרס "פוקח עורים" וז"ל:

"וביותר קשה, דאם תאמר שיש ללמוד מהנ"ל איסור קיום שלטון על ישראל כדי שלא יעכב הגאולה, א"כ לפ"ז יש איסור חמור ועון המעכב הגאולה לכל מי שיכניס מעות לכיסו שהרי אמרו חז"ל (סנהדרין צח) אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס, וכן יהיה איסור ח"ו להרבות התלמידים כי אמרו (שם) אין בן דוד בא עד שיתמעטו התלמידים, והדבר ממש חוכא ואטולולא כי לא נאמרו כל אלה לא לחיוב ולא לציווי, אלא הם מעשי ה' בלבד, ומזייפי ה' ויואל משה¹⁶ לא חשו כלל להעמיד את כ"ק האדמו"ר (שליט"א) [זצ"ל] באור שלולי כל כך" עכ"ד.

גדולה ככל שתהיה, ויותר מזה, אין לשום מדינה או מעצמה רשות להתערב בענייני הפנימים. ומה שנראה כי אנו מתחשבים יתר על המידה בדעתם של פוטיין טראמפ וכן ע"ז הדרך, לא מכח כפיפות וחיוב, אלא מתוך שיקולי כדאיות של תנן וקח, וזה ברור לכל מי שקצת מכיר את ההסטוריה של המדינה הזאת. כגון ששת הימים היתה נגד דעתה של רוסיה כידוע (שהרי היא חימשה את הסורים), ומאיך התקפת הכור הסוריה היתה כנגד דעת ארה"ב שאף הפעילה סנקציות על ישראל לאחר התקיפה.

ואם תרצה לראות מהי נקראת כפיפות לאומה אחרת תסתכל על הפלסטינים ועלינו. שאנו יכולים בכל רגע נתון להכנס לשטחיהם האוטונומים לבצע מעצרים ושאר דברים והשיקול היחיד הוא מה יאמרו הגוים. מה שאין כן מצבנו כידוע. ה' יתברך ישימנו מיראי שמו ויזכנו לראות בהעברת רוח הטומאה מן הארץ והיה ה' למלך על כל הארץ. ¹⁶ לשיטתו אזיל. שהספר 'יואל משה' יד זרים שלטה בו ויש בו זיופים לא על דעת האדמו"ר, כמו שכתב בהקדמתו, ולכל אורך הדרך מפריד הוא בין הספר ולבין מחברו.

בית המקדש.

הנה כאמור לעיל כתב הרב שלכל הדיעות אי אפשר שיבנו בית המקדש לפני ביאת משיח. ואף שרצוני לדון על יסוד זה שהוא ממש ערוב בין ציווי ליעוד שכתבנו לעיל, עם כל זה ראוי להקדים לסוגיא זו עוד הבנה הרווחת בציבור הקשורה לבית א-להינו וגם היא ענינה אותו עירוב תחומין בין ציווי ליעוד. הוא ענין בית המקדש- בידי שמים או בידי אדם.

אם נשאל אחד מצבור היראים ה"ו: "מה דעתך, בית המקדש השלישי, האם ירד בנוי מן השמים, או שמא מצוה עלינו לבנותו"? לרוב התשובה תהיה: "בוודאי שירד מן השמים".

ואם נפגשת במישהו בקי יותר מסתבר שיענה: "מחלוקת ראשונים היא בין הרמב"ם לרש"י. שלרמב"ם, מצוה עלינו לבנות. ולרש"י, הבית השלישי לא תלוי במעשה ידינו, אלא ממרום ירד אלינו בנוי ומשוכלל, וכן פסקו רוב הפוסקים וכן נהוג עלמא".

ורק אקדים ואומר, שהיה ראוי להרחיב בסוגיא זו ימה וקדמה צפונה ונגבה, אך לקצר אנו צריכים, לכן נדבר בראשי פרקים ואולי נרחיב במקום אחר, בלא נדר.

ונתחיל בציון כמה עובדות שבהם אין חולק.

א. כולם מודים שמצוה מן התורה לבנות בית לשמו יתברך, שבו נקריב קורבנותינו, ונעלה לרגל לראות ולהראות. אלא שלרמב"ם נפקא ליה מן הפסוק "ועשו לי מקדש", ולסמ"ג למדים מן הפס' "שמה תביאו".

ב. כולם מודים שאין היא מצות שעה אלא מצוה לדורות.

ג. ואין חולק, שאין שום חכם בעולם ואף לא נביא, שרשאי להוסיף על מצוות התורה וכ"ש לבטל מצוה.

ואחר הדברים האלה, נתחיל בבאור שיטת רש"י.¹⁷ והנה רש"י בב' מקומות הזכיר ענין זה, בר"ה (ל) ובסוכה (מא).

¹⁷ ובשביל שנבין את הרקע לדברי רש"י, נביא בקיצור את הסוגיא בלשון פשוטה: הגמ' דנה בהיתר אכילת תבואה חדשה מטז' בניסן.

דין תורה הוא, שבזמן שבית המקדש קיים, אכילת חדש מותרת מטז' בניסן לאחר הקרבת קרבן העומר. ואם אין ביהמ"ק קיים מותרת אכילת חדש מעלות השחר.

משחרב הבית, התקין ריב"ז, שכל יום טז' יהיה אסור באכילת חדש. וטעמו, שאם נתיר אכילת החדש מיום טז' מעמוד השחר, יבאו לידי תקלה, שהרי מהרה יבנה בית המקדש, ואנשים לא ימתינו להקרבת העומר כדי להתיר את החדש,

ממשמעות דברי הגמ' שם נראה שבית המקדש יכול להבנות בלילה או ביו"ט, ונשאלת השאלה שהרי גמ' ערוכה היא במסכת שבועות (טו:) שאין בנין בית המקדש דוחה יו"ט, וכמו כן אינו נבנה בלילה?

לכן מתרץ רש"י, שהגמ' בשבועות דנה בבנין בידי אדם. והגמ' אצלינו עוסקת בבנין שירד משמים. וז"ל: "ה"מ בנין הבנוי בידי אדם, אבל מקדש העתיד שאנו מצפין בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבוא משמים. שנא' מקדש ה' כוננו ידוך".

לכאורה משמע מפשטות רש"י שהבית השלישי אינו נבנה על ידינו אלא יגלה עלינו ממרום.

ובכן, אם זו ההבנה בשיטת רש"י נצטרך לענות על כמה שאלות, והם:

ראשית כל, מצות התורה קיימות לעולם ואינן משתנות, וזאת התורה, לא תהיה מוחלפת, אם כן איך אפשר מכח קושיא לתת תאריך תפוגה לאחת ממצות התורה, ובמיוחד שעל קושיא רש"י ממסכת שבועות יש כמה תירוצים. (מאירי ב' תרוצים, מהר"ם, ועוד).

ועוד, הלכה פסוקה היא, הובאה בתוספתא פסחים (פ"ה ה"ב) "ניתן להם לישראל (רשות) לבנות בית הבחירה (בין פסח ראשון לשני), היחיד עושה פסח שני ואין הצבור עושה פסח שני".

יתירה מזו, מעשה רב. עיין בבראשית רבה (פר' ס"ד) **עובדא היסטורית** שבזמנו של ר' יהושע בן חנניה נתן הקיסר רשות לבנות את בית המקדש (השלישי, שהרי ר' יהושע היה אף אחר חרבן בית שני) ועם ישראל **החל בפועל** לאסוף כספים לבנין הבית. (אלא שהפסיקו מכיוון שרצה הקיסר להתערב במדות המזבח בנגוד להלכה). וכן עוד הזדמנות שניתנה (מובא בספר תבואות הארץ חלק שני מעשה הארץ), כשלוש מאות שנה אחר החרבן ע"י קיסר רומי יוליאוס אפאסטאטא, מלך של חסד ליהודים, ואז היה הלל נשיא היהודים (יתכן שהוא רבי הלל האמורא הנז' בש"ס) והחלו היהודים לבנות הבית אך נתבטל הענין מכיון שמת המלך במלחמה. הרי לך שבכל הדורות כשניתנה רשות, החלו לבנות, ולא דחו בנינו בטענה שירד מן השמים.

וגדולה מכולם, בנבואת יחזקאל המדברת על מידות בית שלישי כותב רש"י על הפס' (מג' יא'): "וכתוב לעיניהם וישמרו את כל צורתו ואת כל חקתיו ועשו אותם" כותב: "ילמדו ענייני המדות מפיו, שידעו לעשותם לעת קץ". הרי שלך לפניך, **שרש"י עצמו** אומר זאת בהדיא.

ודע, שאף הרב **זיואל משה' בעצמו** (סוף אות סא) תמה על שיטת רש"י ובאחד מתרוציו כתב שדברי רש"י הם כה"א של הגמ'. אך למסקנת הגמ' שוב אין הכרח לומר זאת.

לאור כל זאת מוכרחים אנו לומר, שרש"י (ובמילא כל מי שהעתיקו ונמשך אחר דבריו) **לא בא לשלול מאתנו את קיום המצוה של בניית המקדש ולאסור עלינו לבנותו במידה ויתאפשר לנו**, אלא צ"ל שרש"י הבין שהגמ' שדברה על בנין ביו"ט ובלילה, דיברה על האופן שיבנה בידי שמים. שהרי אכן מבואר בכמה מדרשים **שיש אפשרות** שבית המקדש ירד מן השמים. והרוצה לומר אחרת בדעת רש"י כובד הראיה עליו לתרץ מה שקשה בזה.¹⁸

ולמען תדע כי לא מליבי כתבתי את הדברים האלו, לך נא ראה מה פירשו בדעת רש"י הערוך לנר (פ"ג דסוכה), ר' דוד פארדו (שושנים לדוד על המשנה במדות) קול הרמ"ז בפירושו למדות, בספר תוס' בן יחיאל (לר' עקיבא יוסף שלזינגר) ועוד.

ולסיכום, "התורה לא תסמוך באזהרותיה על הנס" (לשון הרמב"ן בויקרא כא' יז, ושנה ושילש דבריו בבמדבר א' מב' ויג' ב') ומצוה עלינו לבנות בית לשמו, אך אם נזכה יופיע עלינו ממרום.

אלא יאכלוהו מהבוקר כמו שהתרגלו בשאר שנים. לכן, כדי למנוע תקלה זו, תיקן ריב"ז שיום טז' כולו יהיה אסור באכילת החדש.

ע"ז מקשה הגמ': "דאיבני אימת? אילימא בטז' וכו'" פירוש, שואלת הגמ', מתי אתה חושש שיבנה הבית? אם יבנה בעיצומו של יום טז', הרי בעלות השחר כבר הותר איסור חדש וליכא תקלה. ואם תאמר שיבנה בטו' (שהוא יו"ט ראשון של פסח), הרי עד למחרת בחצות היום של טז' כבר ודאי יקרב קרבן העומר, כמו ששינונו בהדיא, וא"כ, לא היה צריך לאסור ריב"ז אכילת חדש אלא עד חצות היום? מתרצת הגמ', שאנו חוששים לשמא יבנה הבית בטו' סמוך לשקיעה, או שמא יבנה בלילה שבין טו' לטז', שבמקרים אלו לא יספיקו להקריב עד חצות ובמילא חיישינן לתקלה. עד כאן באור הגמ'.

¹⁸ וז"ל הגאון הגרי"פ בבאורו על סה"מ לרס"ג (עשין יג): "אמנם באמת פירש"י וסייעתו בסוגיא דר"ה ודסוכה שם קשה מאוד. דאין לנו שום מקור לזה לומר דבנין בהמ"ק דלעתיד לא יהי' בנוי ע"י בני אדם כמקדש ראשון ושני. ודבר כזה הו"ל לתלמודין לאשמעי' בהדיא כיון דעיקר שינויא דגמרא שם עלה סמך. ואיך יסתום בחידוש גדול כזה כאילו דבר פשוט וידוע הוא. אף דלא שמענוהו בשום דוכתא בגמרא. וגם אין מקום כלל להך שינויא בלא זה." עיין שם שהארך ובין דבריו הביא לראיות שכתבנו בפנים ותעלוזנה כליותי שכונתי לדברי אותו גאון.

ויסוד זה מופיע במקומות רבים ואם באנו לציין את כולם אין אנו מספיקים, אך נקוט האי כללא בידך, כל מקום שתמצא מקומות במדרשים או הזוהר שמחלקם משמע שיבנה בידי אדם, ומחלקם משמע שיבנה בידי שמים, כך הוא ישובם של דברים, שדבר מפורסם הוא שב' דרכים לגאולה, שהוא הענין של "זכו אחישנה, לא זכו בעיתה". היינו אם נזכה תהיה גאולה בדרך ניסית, אך אם לא נזכה, נגאל בדרך הטבע, וכך תירץ הגר"ע יוסף במאור ישראל (ה"א עמ' רב) נא ונא עיין שם.

ונשאר להבהיר נקודה אחת, והיא, ששאלני אברך יקר, הרי בתפילה אנו אומרים "בנה ביתך כבתחילה", ובנה ירושלים עיר הקודש" משמע שהקב"ה יבנה ביתו. עד כאן שאלתו.

ובכן, דומה ששיחה נאה היא בפי הבריות ותו לא, שהרי אנו מבקשים בתפילה "רפאנו" ובכל זאת הולכים לרופא הכי טוב. מתחננים "ברכנו", ובכל זאת יצא אדם לעבודתו, ואין סתירה בדבר, שהרי כל ענינה של התפילה היא בקשת עזר מאיתנו יתברך שיתן ברכה במעשה ידינו. וה"ה בענין בנין ירושלים ובית המקדש, מבקשים אנו מאבינו שבשמים עזר ממרום למען יתברכו מעשה ידינו.

וכמו שמצינו מקרא מלא בספר נחמיה (ו' טו): "ותשלם החומה בעשרים וחמישה לאלול לחמישים ושנים יום, ויהי כאשר שמעו כל אויבינו וייראו כל הגוים אשר סביבותינו ויפלו מאד בעיניהם וידעו כי מאת ה' נעשתה המלאכה הזאת". שמחמת שראו את המהירות הרבה שבה נעשתה המלאכה שהיתה בדרך נס, הכירו שיד ה' דבר. כמ"ש המפרשים שם.

ואסכם ואומר שיש מצות שנוהגות בזמן הבית. ויש שנוהגות אף שלא בפני הבית. אך הבית עצמו לא תמצא בתנאי בנייתו לא מלכות בית דוד ולא ציווי נביא¹⁹ אלא יכולת טכנית בלבד.

והנה, עד כה דיברנו בסוגית אם יבנה בידי אדם או בידי שמים, אך עתה נדון באותו יסוד שהשריש הרב 'יואל משה' שאין לבנות את בית המקדש לפני ביאת המשיח. (אף שס"ל לרב שאכן יבנה בידי אדם כאמור לעיל).

ואומר שלתלות את חיוב המצוה בביאת משיח לענ"ד מוקשה מאד מאותה סיבה ממש שהזכרנו לעיל, שתורתנו הקד' אין בה שינוי תוספת או גרעון אפילו ע"י נביא ואיך נוכל לומר על מצוה חיובית של שהיא שאין עלינו חיוב לקיימה אלא בתנאי של ביאת משיח, דבר שלא מוזכר בש"ס כלל וכלל ולכאורה דבר זה נוגע ביסודי התורה ממש.

וזה לי פעם שניה שאני מעתיק לך את לשון הרמב"ם אך מה אעשה ואין דומה לרבינו הרמב"ם בהסברת ענין ארוך במילים קצרות וקולעות, וכמה קצרן הוא זה וז"ל:

"וחיוב המצוות אינו תלוי בביאת המשיח, אלא אנחנו מחוייבים להתעסק בתורה ובמצוות, ונשתדל להשלים עשיתן, ואחר שנעשה מה שאנחנו מחוייבים, אם יזכה ה' לנו או לבני בנינו לראות המשיח – הרי זה טוב יותר, ואם לא – לא הפסדנו כלום, אלא הרחחנו בעשיתנו מה שאנחנו מחוייבים."

וכשתעיין בכל ספרי התלמוד והראשונים לא תמצא שביאת משיח היא תנאי בקיום המצוה של "ועשו לי מקדש", אלא הוא יעוד טוב שאפשר שיתגשם בדרך זו ואפשר שיתגשם בדרך אחרת.²⁰

ורבינו הרמב"ם, הגם שכתב שמש"ח יבנה ביהמ"ק וערך סדר לדברים, מ"מ שטר זה שוברו בצדו שהרי כתב (מלכים פ"ב הל' ב) וז"ל:

וכל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו. שדברים סתומין הן אצל הנביאים. גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו. אלא לפי הכרע הפסוקים. ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו. ועל כל פנים אין סודור הוית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת. ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות. ולא יאריך במדרשות האמורים בענינים אלו וכיוצא בהן. ולא ישימם עיקר. שאן מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה.

¹⁹ ואל תתבלבל ידידי מנבואת חגי ותחשוב שציווים על בנין בית שני ולולא זה היה אסור לבנותו שהרי המתבונן בפס' רואה שהוא אינו מאשר להם לבנות את ביהמ"ק אלא מזרזם וגוער בהם מדוע הם מתמהמהים בבנינו.

²⁰ ויתירה מכך, לא תמצא בשום מקום שמש"ח הוא תנאי בקיום מצוה כל שהיא אלא במקום אחד הובא ברמב"ם (מלכ' יב ג) שמלך המשיח יגלה כהן מיוחס ואיזה לא, אין זה אלא גילוי מילתא בעלמא ע"י רוח הקודש (שהרי אם יש מגילת יוחסין אין צריכים לזה עיין עזרא ב) כמ"ש שם: "הנה למדתן שְׁבָרוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִיְחֹסִין הַמְחַזְקִין וּמוֹדִיעִין הַמְיַחֵס וּפְשׁוּט."

ונסכם, שמצד היעוד יתכן שביהמ"ק ירד ממרום.

אך מצד הציווי יותר מברור שהיא מצוה מוטלת על הצבור לכשיתמלאו תנאיה.

ולסיום אשתף אותך הקורא במבחן אשר נוהג אני לעשות כשאהיה נבוך בהבנת ענין מסוים בהשקפה, ואני נתקל בערפול גדרי ונתנאיו אציב גבולותיו ע"י השוואתו להלכה, לכן הוא נקרא אצלי מבחן ההלכה.

מה כוונתי? הנה בענין זה שאנו עוסקים בו, שדעת הרב שבניית ביהמ"ק לפני ביאת משיח היא כפירה בביאתו ואיסור חמור – בלא שום מקור הלכתי – אעשה לזו הדעה מבחן הלכתי, והוא - שלו יצויר שעתה יחליטו צבור שומר תר"מ לבנות את בית המקדש או לפחות מזבח לפני ביאת משיח²¹, שאלתי היא לאותם האוחזים בשיטה זו של האדמו"ר מסאטמר:

אם יבנה הבית ואפילו רק מזבח, האם תצומו בארבעת הצומות? הרי צומות אלו תלויים לרוב דעות בבנין הבית?²²

ואם תחליטו שאכן אתם צמים כי לא ה' עשה כל זאת, אז אשאלכם, האם בתור תושבי ירושלים תטלו לולב ביו"ט שחל בשבת?²³

ואם בכל זאת תחזקו את לבכם ולא תחושו לביטול עשה אוסיף ואשאל, אם יבנה מזבח, האם תבואו להקריב קרבן פסח? או שמה לא תבואו ותתחייבו כרת?

ומכיון שיראי ה' אתם לבי אומר לי שבשלב זה תברחו מהעיר כדי להחשב בדרך רחוקה²⁴.

ואם אכן תחששו לאיסור כרת, הרי זה כאלף עדים שאין ביאת משיח מתנאי בנין הבית ובית המקדש מיקרי.

סוף דבר, אע"פ שרצוני להרחיב עוד בענין זה של ציוויים ויעודים, וליבי רץ לכתוב עוד, אשיבנו אחור, ואומר לקולמוסי עד פה תבוא לא תוסיף, כי אימת האריכות תבעתני, וחרב הקנאים שלופה על מילותי, ועל הקוראים אחוס שלא להתישם בכפל דברים. לכן אתה המעיין הבן בדברים אשר דברתי אליך והפוך בהם כי לא דבר ריק הוא.

ואנו ליה וליה עינינו שיקים שבועה, בקול תרועה, ויביא תשועה, לכנה נטועה, ותרבה הדעה.

החותם בהערכה לכל עמלי תורה, חיים והב.

²¹ עיין בשו"ת חת"ס (יר"ד רעו) ששאל רע"א את חתנו החת"ס האם יהיה אפשר לשכנע את הסולטן (ששלט אז בירושלים) לתת לנו רשות לבנות מזבח. עיין שם ותשתומם. וע"ע כ"מ הל' בית הבחירה ו' טו'. וחזו"א אבהע"ז הל' פו"ר סי' ז'.

²² רשב"ץ (ח"ב סי' רעא) רמב"ן בתורת האדם (עמ' פא:) הרב המגיד (הל' תעניות פ"ח ה"ה).

²³ עיין רמב"ם לולב פ"ז הל' טז – יז.

²⁴ כך עשה המהר"א מבעלזא זצ"ל (שו"ת התעוררות תשובה ח"א סי' רפ בהערה) ויצא את העיר בפסח לסיבה זו, אף שלא היה מזבח בנוי. אך נראה שמדת חסידות נהג אותו קדוש כי נראה שפשיטא שלהלכה רק המבטל פסח שמזבח בנוי אז מתחייב כרת.

